

Bánffy Eszter

Újkőkori és rézkori megtelepülés a Kerka völgyében

A Kerka-völgyi mikrorégiós kutatás a nyugat-dunántúli, célzottan és szervezeten folyó településtörténeti programok sorában már a harmadik volt, amelyre 1995 és 1998 között került sor.¹

A korábbi, Kis-Balaton-vidéki és a Hahóti-medencében végzett vizsgálatok mind módszertani szempontból, mind pedig azok eredményeit tekintve példaként és az összehasonlítás alapjául szolgáltak. Igen hasznos volt figyelembevenni a terepbejárás és településtörténeti tapasztalatokat, amelyeket a Nyugat-Dunántúl szomszédos vidékein két korábbi mikrorégiós kutatásaink alapján gyűjtöttünk. A Kerka-völgyi Mikrorégiós programban dolgozó régészek mindegyike ugyanis résztvett a Kis-Balaton és a Hahót-völgyében végzett mikroregionális kutatásokban. Településtörténeti következtetések levonásánál mind a mikro-terület sajátosságai, mind pedig egy nagyobb területen végzett összehasonlító elemzés további szempontokkal gazdagíthatják az értékelést.

A Lenti-medence északi részén végzett kutatási program célja, értelme természetesen a minél több adattal alátámasztott, minél részletesebb településtörténeti kép felvázolása volt. A tavaszi és őszi terepbejárások során talált lelőhelyek alapján azonban e vázlat igen csak fehér foltokkal teli maradt volna. Szerencsére a néhány szondázó és két nagyobb ásatás segített az egyes korszakok megtelepedésének jobb megismerésében is.

Ez utóbbi, nagyobb terület települési viszonyaival való összehasonlítás azonban nemcsak a mi saját korábbi kutatási eredményeinkkel lehetséges. Magam korábban Korek József, majd Müller Róbert Zala megyei őskori lelőhelyekről írt rövid munkája, illetve a göcseji „szegek“ vidékén végzett fontos topográfiai kutatásai mellett elsősorban H. Simon Katalin és Horváth László, egy évtizeden át Zalaegerszegen dolgozó régész kollegáim adataira támaszkodhattam.² Az ő rendszerező munkájuk nyomán a Nyugat-Dunán-

túlról rendelkezésre álló újkőkorról és rézkorról szóló ismereteink megsokszorozódtak. Ezen kívül azonban minden korszaknak megvan a maga segítsége, amelyre a bronzkor, vaskor, római kor, népvándorláskor és középkor településtörténeti összefoglaló értékelésében a szerzők több esetben kitérnek.

Meg kell még említeni két olyan munkát, amely az összehasonlítást a Kerka-völgytől nyugatra, illetve délnyugatra is lehetővé teszi. Irena Šavel muraszombati muzeológus lelőhelykatasztere a Murán túli, attól északra eső területekről (Prekmurje-vidék), illetve egy osztrák kutatási program, az A. Lippert vezette pollenvizsgálati eredmények összegzése a Kerka völgyében és attól északra magyar területen, a magyar határ mentén Stájerországban és a már említett Prekmurje-vidéken mind igen jól kiegészítik a Kerka völgyében terepbejárások alapján tapasztaltakat.³

Említére méltó végül Makkay János hasonló munkája, amelyet a szarvasi járásban végzett terepbejárások alapján végzett el.⁴ Településtörténete számomra példát nyújtott arra, hogyan lehet kevés felszíni adat alapján több ezer évről érvényes történeti, településtörténeti következtetéseket – tudományos igénnyel! – levonni. Ő figyelmeztet arra is, hogy ezek a terepbejárásokra alapozott kutatások a 24. órában történnek,⁵ hiszen a mezőgazdasági munkálatok, a meliorizáció nagyon gyorsan és végérvényesen elpusztít, illetve legalábbis a felszínről észrevehetetlenné teszi a legtöbb lelőhelyet.⁶ Mindezek a szomorú megállapítások növelik a Kerka-völgyében végzett munka jelentőségét, de egyúttal a ránk nehezedő felelősséget is, hiszen lehetséges, hogy többé nem megismételhető, újra nem elvégezhető ez a kutatás.

Jelen tanulmányban röviden összegzem a Kerka-völgyi mikroregionális kutatások alapján rekonstruálható újkőkori és rézkori megtelepedés történetét.⁷

Mezolithikus előzmények?

A Kárpát-medence legtöbb vidékéhez hasonlóan, sajnos, egyelőre nem áll rendelkezésre semmilyen közvetlen bizonyíték a Kerka-völgy és a környező dombvidék újkőkort megelőző lakottságára vonatkozóan. Sem a Jászságban talált mezolit telepnyomokhoz hasonló jelenségeket nem fedeztünk fel,⁸ sem legalább jelenlétükre utaló jellegzetes kőszerszöveget a felszínen, mint pl. a dél-dunántúli Kaposhomok esetében.⁹ Mindebből azonban elhamarkodott volna azt a következtetést levonni, hogy a Kerka-vidék lakatlan volt ebben a korban. Elegendő tanulsággal szolgált a hasonló, lakatlanságot feltételező vélemények az Alföldön, amelynek bizonyos vidékeiről ma már számos mezolit települést ismerünk, és nincs ok azt feltételezni, hogy más, hasonló természeti adottságú területeket kikerültek volna e korszak vadászó-gyűjtögető népcsoportjai. Még akkor sem, ha abból indulunk ki, hogy az újkőkorból bekövetkezett népességnövekedés előtt mind a Kárpát-medence, mind Közép-Európa legnagyobb része csak gyéren lakott terület volt. Az alábbiakban reményeim szerint kiviláglik majd, milyen közvetett régészeti és környezeti nyomok utalnak a terület középső kőkor végi betelepültségére.

Korai neolithikum - a legidősebb településnyomok

A Kerka völgyét övező dombháton és alacsony folyóteraszokon a legkorábbi települések a Dunántúli Vonaldiszes Kerámia (DVK) kultúrájához tartoznak. Olyan szerencsés helyzetben vagyunk azonban, hogy e kultúra legidősebb fázisának lelőhelyén olyan jelenségekre és leletekre bukkanunk, amelyek más kultúrájú népcsoportok hagyatékával való keveredésre utalnak, és e jelekből történeti következtetéseket is lehet vonni. A keveredés kétféle kultúra, kétféle életmód és gazdaság jelenlétét tükrözi, a legidősebb vonaldiszes kultúra jellegzetes vonásai ezen a vidéken igen valószínűleg éppen ebből formálódtak, alakultak ki.

Három fő tényező utal közvetett módon a vadászó-gyűjtögető helyi lakosság jelenlétére és részvételére a kialakuló vonaldiszes kultúrában. Az egyik a vonaldiszes lakosság megtelepedésével kapcsolatos, a másik a Starčevo-kultúra északi peremvidékének kerámiájában lelhető fel, a harmadik pedig mindkét kultúra településeivel fennálló kereskedelmi kapcsolatokra utal.

A Balaton nyugati partjától nyugati irányban haladva az előző mikroregionális kutatások fontos megfigyelése volt a vonaldiszes lelőhelyek egyenetlen előfordulása. Mind talajtani, mind klimatikus szempontból igen hasonló, nedves völgyekkel szabdal-

lankás dombhátak között terepet járva azt tapasztaltuk, hogy az egyik helyen egyáltalán semmilyen nyomát nem találjuk a vonaldiszesek megtelepedésének, a másik helyen pedig olyan sűrűn fekszenek egymás mellett a lelőhelyek, hogy két tanya lakói valószínűleg átláttak egymás házatájára. Mindennek lehetnek finomabb, mai prospekciós eszközökkel nem mérhető okai is, azonban balkáni területeken előfordult hasonló viszonyok alapján valószínű, hogy a délről érkező földművesek mozaikos megtelepedését őslakos vadászó és gyűjtögető népcsoportok jelenléte is okozta: egyszerűen kikerültek egymás szállásterületét.¹⁰

Feltűnő jelenség, hogy a Dunántúl nyugati és déli részén megtelepült korai földművelő lakosság a leletek tanúsága szerint szinte kizárólag egyfajta kőanyagot használt pattintott eszközeinek elkészítésére. Ez a nyersanyag a Bakony hegységben, Veszprémtől északnyugatra, a Szentgál mellett található külszíni bányából származik. Vagyis meglehetősen messze a dél-dunántúli Starčevo-kultúra északi és nyugati határvidékétől. Ugyanakkor a szentgáli bánya közelében a Balaton-Felvidéken számos igen korai lelőhely felszíni nyomait gyűjtötték össze a topográfiai munkálatokat végző régészek.¹¹ Mindebből arra lehet következtetni, hogy kellett lenni olyan népcsoportoknak, amelyek egyrészt a szentgáli bánya környékét ellenőrzésük alatt tartották, másrészt ellátták a tőlük távol akár több mint kétszáz km-re megtelepült késő Starčevo és legkorábbi vonaldiszes kultúra embereit az értékes kő nyersanyaggal, amelyet aztán helyben munkáltak meg a korai földművelők. Feltételezhetően a dunántúli késő mezolit őslakosság csoportjai lehettek e kereskedők. Hasonlóképpen a Balaton déli partjára minden bizonnyal vízi úton, a helyi lakosság közvetítésére kerültek azok a hatalmas megmunkált metamorf kőzetdarabok, amelyek Balatonszemesen egy vonaldiszes lelőhelyen találtak nemrégiben.¹²

Végül az utóbbi években feltárt kései Starčevo és korai vonaldiszes települések leletanyagában érdekes különbségeket lehet felfedezni az északi határvidéken, tehát nagyjából a Balaton partjai mentén és attól nyugatra. Itt elsősorban a Vörs-Máriaasszonyszigeten és a Gellénháza-Városréten feltárt kései Starčevo-lelőhelyekre gondolok, melyhez jó ellenpontot nyújt a kultúra legfiatalabb (Spiraloid B) fázisának új, dél-dunántúli lelőhelyének leletanyaga Babarcról, segítségével élesebben meghatározhatók a kultúra kerámiájában belüli különbségek a két területről.¹³ A kései Starčevo-kultúra jellegzetességeit találjuk azonban a legidősebb vonaldiszes településeken is, legalábbis azon a kettőn, amelyet a legutóbbi években lehetett megismerni: a Kerka-völgyi Szentgyörgyvölgy-Pityerdombról van szó, és a Zalaegerszeg melletti Andrásida-Gébárti-tó lelőhelyről.¹⁴

Hozzátehetünk még ehhez az érveléshez egy környezetrégészeti megfigyelést is: Sümegi Pál és Kertész Róbert adatát is a Kárpát-medence őskori erdőirtásainak vizsgálatáról. A szerzők szerint a 6. évezred első felének végén az általunk vizsgált vidéken komolyabb égetéses erdőirtás nyomai találhatók a talajban.¹⁵ Lehet éppenséggel ezt a tevékenységet a korai földműves közösségek munkájának tulajdonítani, de mai tudásunk szerint az első időkben egyáltalán nem számolhatunk intenzív földműveléssel, inkább az állatok számára szakítottak így több legelőt az erdős vidékből. Ugyanakkor tudomásunk van arról is, hogy Közép-Európa több vidékén már a kései mezolitik lakosság is kismértékben irtott erdőt, mégpedig azért, hogy egyes vadon nőtt, de napfényt kedvelő gyümölcsfák számára jobb körülményeket teremtsenek, és gazdagabb termést gyűjthessenek.¹⁶ Elsősorban a tápláló és télre is eltehető mogyoró ekkori gyors elterjedését tulajdonítják e tevékenységnek, és téma kutatói egyben a földművelést megelőző lokális „kertgazdaság”, hortikultúra kialakulása fő bizonyítékát látják e megfigyelésben.

Valószínű tehát, hogy alaposabb kutatások nyomán ki fog rajzolódni egyfajta dunántúli határvidék, amelyet a Közép-Európa felé irányuló neolithizációs folyamatok egyik legfőbb, ha ugyan nem a legfőbb kiindulópontjának kell tartanunk. Ebben a folyamatban még igen sok a tisztázatlan elem, azonban már most feltételezhetjük, hogy az élelemtermelés kezdeteikor a Nyugat-Dunántúlon nem csak a délről érkezett, balkáni eredetű népséggel, hanem helyi halász-vadász-gyűjtőgető népcsoportokkal is számolni kell, akik nem bevándorlóként, hanem életmódváltással járultak hozzá a formálódó élelemtermelő közösségek arculatához. Ez utóbbi közösségeket ma a vonaldíszes kerámia kultúrájával azonosítjuk.

A Dunántúli Vonaldíszes Kerámia Kultúrájának telephálózata

A Kis-Balaton vidékén végzett mikroregionális kutatások során rögzített csaknem kétszáz lelőhely közül öt keltezhető a legidősebb vonaldíszes, és huszonkettő a kultúra klasszikus vagy kései (zselizi fázisába). E sűrű megtelepedés után csalódással vegyes meglepetést okozott, hogy a Kis-Balatonról nyugatra fekvő észak-déli Hahóti-medencében hetvennyolc új lelőhely közül egyetlen egy sem tartozott a késő neolithikumot megelőző időszakba. Annak idején ezt a tényt úgy értékeltük, hogy a kultúra elterjedésének nyugati határához, illetve azon kívül kerültünk. Mással semmiképpen nem magyarázhattuk ezt a hiányt, tekintve, hogy a Principális-csatorna alacsonyabban fekvő, mocsaras mezői és a körülötte elterülő

lankás, észak-déli dombhátak szinte teljesen megegyeznek a Kis-Balaton vidékének környezeti viszonyaival. Annál nagyobb volt a megrökönyödésünk a Hahóti-medencénél kb. ötvenöt km-rel még nyugatabbra elterülő Kerka-völgyi terepbejárások összegzésekor: ötvenkilenc új lelőhely közül tíz (!) vonaldíszes telepnym! Különösen fontossá teszi ezt a nagy számú lelőhelyet az ún. off-site megfigyelések sora: szinte minden szántott táblán találtunk egy-két apró, pelyvás soványítású kerámia-töredéket és elszórtan pattintott szentgáli vörös radiolarit köpengéket. Ezeket a szórványos lelet-előfordulásokat nem tekinthettük lelőhelynek, annál inkább arra utaló beszédes jelnek, hogy ezeket a földeket a DVK emberei használták, talán művelték és a trágyával került ki e néhány lelet a földekre. Figyelemreméltó, hogy „off-site” jelenségeket általában nem magasabban fekvő dombokon, hanem a vizekhez közeli öntéstalajú szántóföldeken figyeltünk meg. Nem lehetetlen tehát, hogy míg a folyóteraszokat és magaslatokat lakták, az alacsonyabban fekvő nedves és kevésbé agyagos, kevert földet művelték. Ezt a művelés azonban sem a Kerka-völgyben észlelt nyomok alapján, sem más legidősebb vonaldíszes telepek körüli vizsgálatok alapján nem lehet nagy mértékűnek nevezni.¹⁷

Ugyanígy lehetséges azonban, hogy a legelők, ösvények használatakor elvesztett leletekről van szó. Mindenesetre az off-site leletsűrűsödés a vonaldíszes lelőhelyek között még erősebben kiemeli a nyilvánvaló tény: a vonaldíszes kultúra elterjedésének nyugati határán, sőt talán azon kívül is rendkívül intenzív korai neolitik megtelepedésről kell beszélnünk a Kerka völgyében.

A lelőhelyeket elhelyezkedésük szerint két fő típusba sorolhatjuk: egy részük lapos folyóteraszokon, ám azoknak nem a folyóhoz közel eső részén, más részük a beléfutó patakok fölötti dombok oldalában, gyakran magaslatokon található. Mindkét élőhely megfelel a korai neolithikum jellemző településformáinak.¹⁸

A legintenzívebb vonaldíszes településnek a Kerka-barabás-Barabási háromszög lelőhely tűnik. A Zala-baksa és Kerkabarabás közötti, Nagybereknék nevezett terület mélyebben fekvő részei valamikor patakmeder vonalát rajzolják ki. Fölötte mindössze 3-4 m magas az a terasz, amelyen a települést találtuk. Az egykori víz partjától kb. 250 m-re, 6-7 szürkés foltot figyeltünk meg, a vízpartra merőlegesen. A másik települési típusra a legjobb példa maga a Pityerdomb magaslatán fekvő telep, vagy szintén Szentgyörgyvölgyön a Haraszi-erdő lelőhely, amely a Szentgyörgypatak másik oldalán, de szintén a víztől messze, magasan fekszik.

Természetesen az is lehetséges, hogy e települések nem ennyi kisebb embercsoportot jelentenek, hanem inkább egy lassan mozgó, a friss szántóföldet és új legelőket követő lakosság települési viszonyait tükrözik. Magam ez utóbbi feltételezést tartom valószínűnek. Erre utal mind a Szentgyörgyvölgy-Pityerdombon feltárt két házból álló, egyrétegű település, másrészt pedig a terepbejárások során talált vonaldíszes telepek kis, kevésbé intenzív foltja. Végül ezt a feltételezést támasztja alá az a Pityerdombon megfigyelt néhány klasszikus (Keszthelyi) fázisba keltezhető edénytöredék is, amely szórványként az egyébként is magasan fekvő korai telepobjektumok omladékának felső részével keveredett.¹⁹ Ezek alapján néhány erodálódott kis objektumot, vagyis kisméretű, ideiglenes klasszikus vonaldíszes szállást, települést feltételezhetünk. Az utódok tehát minden bizonnyal néhány generáció elteltével visszatértek az egykor leégett házak helyszínére. Az erős mértékű erózió miatt azonban nem válaszolhatjuk meg azt a fontos kérdést, vajon véletlenül települtek-e meg a későbbi vonaldíszesek az alkalmas helyszínnek tűnő dombtetőn, vagy emlékeztek a korábban elhagyott telepre, netán látszott-e még a leégett házak élénkvrös paticsomladéka. Mindhárom magyarázat elképzelhető. Németországi hasonló korú településeken végzett feltárások alapján újabban inkább arra hajlanak a korszak kutatói, hogy erős, több generáción át is továbbélő családi hagyományt feltételezzenek, amely nemcsak távolról származó tárgytípusok, kő nyersanyagok és a díszítésmód iránti ragaszkodásban nyilvánul meg, hanem az elődök települési helyének emlékezetben tartásában is.²⁰

A Kerka-völgyet övező lapos dombhátak ma Magyarország legnagyobb összefüggő erdős területét alkotják. Nincs olyan természetföldrajzi, klimatikus és régészeti ok, amely alapján azt feltételezhetnénk, hogy a neolithikum kezdetén kisebb lett volna az erdős terület, illetve, hogy intenzív erdőirtás folyt volna abban az időben. Ez a táj-rekonstrukció kérdésessé teszi egyrészt, vajon tényleg átláthattak-e a lakók a szemközti dombon fekvő vonaldíszes településre (amely ma, a szántott földeken át valóban jól látszik), másrészt például azt is, vajon a pityerdombi két ház között üres terület vajon nem annak köszönhető-e, hogy a házakat is erdő-sáv választotta el egymástól. Ugyanakkor nem lehet kizárni, éppen a mai viszonylag magas beerdősültség miatt, hogy a Kr. e. 6. évezred közepén éppen a mai erdő helyén irtottak egy-egy foltban, illetve, hogy a mai erdők helyén is megtelepedtek (ld. a Kerka-völgyi Mikrorégió térképét a feltüntetett erdős területekkel! 1. kép). Ha ebből indulunk ki, a mai 12 vonaldíszes lelőhely akár kétszeresét is feltételezhetjük, amely már valóban a legsűrűbb telep-

hálózatot jelentené e korszakban.²¹ Mindenesetre e korszak települési hálózatát még a Kerka-völgyihez hasonló betelepültség esetében is inkább a németországi analógiák alapján képzelhetjük el, vagyis 2-3 generációnál nem hosszabb életű majorságok, tanyák laza füzérének.²²

A fiatalabb neolithikum

A terepbejárások során és Pityerdombon is tehát megtaláltuk a vonaldíszes kerámia fiatalabb, ún. Keszthelyi fázisának leleteit is.²³ Ezzel azonban a neolithikus településtörténeti összefoglalónk végére értünk, mert ennél későbbi neolitikumra nem akadtunk a Kerka völgyében. Egyetlen zselizi, sem Sé típusú (esetleg a délnyugati földrajzi elhelyezkedés miatt feltételezhető „Brezovljani“-típusú) korai Lengyeli, sem a kultúra fehér festésű vagy kései, ún. festetlen fázisába tartozó cserepet sem találtunk.

Ez a furcsa hiány ugyanúgy magyarázatra szorul, mint a vonaldíszes lelőhelysűrűség. Tágabb összefüggésekből ugyanis világosan kiderül, hogy a Kis-Balaton vidékétől a Mura partjáig az intenzíven vizsgált területek között egyedül a Kerka völgy lelőhelymentes e korszakban!

A Lengyeli-kultúra minden fázisában többé-kevésbé lakták a Kis-Balaton mocsaraiból kiemelkedő szigeteket és észak-déli dombokat. Különös jelentőségű a kultúra legkésőbbi szakaszában épített ovális körárok, amelynek valószínűleg nem védelmi szerepet szántak építőik, hiszen belül majdnem teljesen üres volt.²⁴ Körülötte nagy kiterjedésű, oszlopos szerkezetű házból és gödrökből álló település terült el, a dombtetőtől egészen a mocsaras vízpartig. Ettől valamivel északra is hasonló jelentős Lengyeli települést ismerünk.²⁵ A Hahóti-medencében a legkorábbi Lengyeli-kultúra több lelőhelyét is megtaláltuk, de itt került feltárára a Nyugat-Dunántúl eddig ismert legjelentősebb kései Lengyeli telepe is.²⁶ Szinte minden dombháton megtelepültek hosszabb-rövidebb ideig. Hasonlóan intenzív településhálózatot figyelt meg I. Šavel a Murától északra Szlovéniában. Ott a legtöbb információt az Alsólendvához (Lendava) közeli Bukovnicán feltárt Lengyeli település szolgáltatta, amely a kultúra klasszikus (II.) és kései (III.) fázisába keltezhető.²⁷ Mindezekhez hozzá kell fűzni, hogy a Délnyugat-Dunántúl más vidékein és a Kerka-völgytől északra szintén sűrűn megtelepültek a késő újkőkori Lengyeli-kultúra emberei.²⁸

A fenti adatok után érthetetlen, miért nem kedvelték a Lenti-medence északi részét, a Kerka folyó és patakjainak völgyét a körülötte elterülő lapos dombhátakkal. A hiányt jelenlegi ismereteink szerint semmi sem indokolja. Szélsőséges esetben elképzelhető, hogy

minden lengyeli korú telepnyom olyan helyen fekszik, amelyet ma erdő borít és emiatt nem találtuk meg: ez azonban kevésbé valószínű. Annál is kevésbé, mert a rézkori Balaton-Lasinja-kultúra telepnyomai számos helyen előkerültek, és eddigi tudásunk szerint a két kultúra igen hasonló élőhelyeket kedvelt, telepeik sokszor egymás mellett fekszenek.²⁹ Kénytelenek vagyunk tehát az egyelőre nem megértett, nem feltárt jelenségek körébe utalni a késő neolithikus települések teljes hiányát mikrorégióink területén.

A rézkor

A Lengyeli-kultúra fiatalabb szakaszának említésekor már tulajdonképpen a korai rézkor településviszonyainak taglalása is megkezdődött, hiszen a Lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának idején Kelet-Magyarországon már megtörténtek azok a gazdasági, társadalmi átalakulások, amelyek a tell-települések elhagyását és a mozgékony, kis ideiglenes településeket létrehozó rézkori Tiszapolgári-kultúra kialakulását eredményezték.³⁰ E változások okai között jelentős szerepet játszott az a klimatikus változás, melyek során a szárazabb és melegedő éghajlat az addigi helyhez kötött földművelő népcsoportokat alkalmazkodásra, addigi életmódjuk megváltoztatására ösztönözte. Hasonló változásokat, bár a kevésbé szélsőséges, kiegyenlítettebb klíma miatt kisebb mértékben és rejtettebb formában, de egyértelműen ki lehet mutatni a Dunántúl újkőkori fejlődésének végén, elsősorban a Lengyeli-kultúra életének kései szakaszában.³¹

Mind a Kis-Balaton, mind a Hahóti Mikrorégiós kutatások területén megfigyelhető, hogy a nagyterjedésű állandó települések több kisebb telepmagra bonthatók, majd számos ideiglenes, néhány gödörből álló kis telepnyom váltja fel a korábbi nagy falvak helyét. Ilyen váltás figyelhető meg Balatonmagyaród-Hídvégpusztán, ahol a Lengyeli-kultúra legkésőbbi fázisának leletanyaga a körárok betöltéséből került elő,³² tőle alig egy km-re pedig a valószínűleg nem sokkal későbbi Balatonmagyaród-Homoki dűlői lelet-együttes került napvilágra, amely a Balaton-Lasinja-kultúrába keltezhető és egy unikális, építési áldozatnak is értelmezhető kultuszgödröt tartalmazott, benne gyermek csontvázával.³³ Hasonló jelenségekről számol be a zalaegerszegi Göcseji Múzeum gyűjtőterületéről H. Simon Katalin is,³⁴ és a Veszprém megyei élőhelyek leírásakor is a két kultúra élőhelyeinek gyakori együttes előfordulását tapasztalhatjuk.³⁵

Ugyanígy a Zalaszentbalázs-Szölőhegyi mezőn feltárt nagy késő lengyeli telep körül igen sok Balaton-Lasinja-kultúrába tartozó kisebb, ideiglenes telepnyomra bukkantunk a terepbejárások során. Kettőt közülük részben fel tudtuk támi.³⁶

A fenti két mikroregionális kutatási terület élőhelygazdagságához nem mérhető a Kerka-völgyi java-rézkori élőhelyek száma, de nem is kevés. Előfordul, hogy valóban igen közel fekszik egymáshoz két élőhelyük, mint pl. Szentgyörgyvölgyön a Pityerdomb nyugati végében két kis, elpusztult telepobjektum, tőle kb. 250 m-re pedig a Katolikus templomdombon hasonlóan kis telepét regisztrálhattuk. Mindegyikük a Balaton-Lasinja-kultúra kis, ideiglenes, valószínűleg néhány gödörből álló teletípusába tartozik, talán egy élőhely, Zalabaksa-Zsidótemető kivételével, ahol Bondár Mária végzett szondázó ásásokat, és egy helyütt mély cölöplyukra bukkant. Ez utóbbi település biztosan javarézkori, de itt a Balaton-Lasinja-kultúrára jellemző edénytöredékek mellett már megjelenik az ún. Furchenstich-technikával díszített kerámia is, ez a középső rézkor kései fázisába keltezi a élőhelyet.³⁷ Ebből önmagában még nem lehetne épületre következtetni. Tekintve azonban, hogy pl. a Kis-Balaton területén feltárt Zalavár-Basasziget³⁸ hasonló korú településén egymástól igen messze kerültek elő cölöplyukak, amelyekből a nagy felületű ásítás végül lehetővé tette a hatalmas épület rekonstrukcióját, nem lehetetlen, hogy Zalabaksán is volt épület. Értékes lelet ebből a korszakból a Szentgyörgyvölgy-katolikus templomdombon talált kis égetett agyag állatfigura töredéke, amely valószínűleg szintén nagyon kis telepről, talán csak táborhelyről származott.

A Lengyeli-kultúra és a Balaton-Lasinja-kultúra történeti és kulturális kapcsolatairól korábban már részletes értékelést végeztem és közöltem,³⁹ ezért erre itt nem térek ki. Különösen, minthogy a Kerka-völgyi mikrorégiós kutatások során a lengyeli megtelepülés hiányát tapasztaltuk és a Balaton-Lasinja-kultúra igazán jelentős élőhelyét sem találtuk. Két, e korszakkal kapcsolatos jelenségre azonban felhívnom a figyelmet: mindkettő terepbejárásaink során merült fel, és mindkettő tisztázása természetesen rendszeres ásásokat, alaposabb további kutatást érdemel.

Az egyik érdekes jelenség a Nyugat-Dunántúli Balaton-Lasinja-kultúrához tartozó kerámia-anyag különös jellegzetessége. A kultúra jellegzetes, kissé durvított felületű, barnás, finom homokos soványítású kerámiájától ugyanis csakis Zalaegerszegtől nyugatra, de a Mura völgyig nem terjedően felbukkan egyfajta helyi házikerámia. Míg a formák jellegzetesen a Balaton-Lasinja típusokba sorolhatóak, a kerámia anyaga feltűnően durva, a homokos soványítást érdes kavicsdarabkák egészítik ki. Színe is kissé eltérő, világos szürkés krémszínű. Míg a Hahót-völgyi élőhelyeken nem bukkant elő ez a fajta kerámia, H. Simon Katalin és Horváth László ugyanilyen szórvány leleteket talált terepbejárások során Zala megye nyugati részén.⁴⁰ Ugyanezt a kevésbé tetszetős Balaton-Lasinja cserép-

anyagot azonosítottam Zalalövőről, ahol a Zala folyó átkelőhelyén számos őskori kultúra leletanyaga keveredett.⁴¹ A Szombathely melletti javaréz kori lelőhelyek hasonló kerámijáról Károlyi Mária tesz említést,⁴² de a Körmend-Várkert lelőhelyen legújabban feltárt Balaton-Lasinja lelőhely leletanyagáról ismét személyesen győződhettem meg: az is ebbe a helyi csoportba tartozik.⁴³

Egyáltalán nem bizonyos, hogy valóban ilyen, ennyire durva volt ezeknek az edényeknek a felszíne, néhol bizonytalanul valamiféle bevonat nyomai figyelhetők meg a külső felületen. Az sem állítható, hogy egyetlen ilyen megfigyelés alapján a Balaton-Lasinja-kultúrán belül bármiféle helyi csoportot próbálnánk elkülöníteni. Azonban hiba lenne nem észrevenni, nem regisztrálni ezt a területi sajátosságot a kerámia készítésben, hiszen később más jellegzetességek mellett csakugyan fontosságot nyerhet. Ruttkay Erzsébet hívta fel egyszer a figyelmemet arra a tényre, hogy a Balaton-Lasinja-kultúra helyi csoportjai annak függvényében alakultak ki, milyen volt az adott terület Lengyeli alapnépessége.⁴⁴ Csakhogy a Dunántúl területén ilyen, egymástól elhatárolható csoportokat még nem sikerült elkülöníteni! Az egyetlen ilyen kísérlet eddig tudomásom szerint az a feltételezés volt, hogy a korarézkor végi Lengyeli-kultúra olyan mértékben formálódott Balaton-Lasinja-kultúrává, amilyen mértékben elérték a Közép-Balkánról érkező kulturális hatások. Vagyis a Dél-nyugat-Dunántúlon a legnagyobb mértékben, Budapest környékén már kevésbé, a Kisalföldön még kisebb fokban és végül pl. a Nyitrai-medencében egyáltalán nem.⁴⁵ Ennek megfelelően nevezi az őskorkutatás a javaréz korban továbbélő Lengyeli népesség hagyatékát Balaton-Lasinja vagy Ludanice, sőt Lengyeli V. - kultúrának! Párhuzamos jelenségként fogható fel, hogy az ún. Kanzianiberg-kultúra, amelyet korábban a Lengyeli-kultúra alpesi faziesének neveztek, hasonló okokból különíthető el leletanyaga alapján is.⁴⁶ Továbbmenve, az sem kizárható, hogy az Északi-középhegységbe húzódott Lengyeli-kultúrához tartozó népcsoportok, amelyek meghatározását Kalicz Nándornak köszönhetjük,⁴⁷ később egészen a javaréz kor végéig sajátos elzárt kulturális formációt őrzött meg, amelynek köszönhetően a Mátra és Bükk hegyei közé sem a javaréz kor végi Furchenstich (tűzdelt barázdás kerámia kultúrája), sem kelet felől a Bodrogkeresztúri-kultúrát követő Hunyadihalmi fázis népessége nem jutott el, így mintegy retardálódva őrződtek meg a Lengyeli-Ludanice jellemvonások a helyi kerámiában - egészen a javaréz kor végén megjelent Proto-Bolerázi időszakig!⁴⁸ Nem elképzelhetetlen, hogy a jövőben ennél finomabb megkülönböztetést is lehet majd tenni, éppen az új terepbejárás

és főként ásatási eredmények alapján. Ebben a munkában minden apró helyi jellegzetesség megfigyelése fontos lehet.

A másik megfigyelés még inkább zavarbaejtő, és végleges álláspontot semmiképpen nem lehet ezzel kapcsolatban kialakítani: a Balaton-Lasinja-kultúra és a tűzdelt barázdás (Furchenstich) kerámia időrendi helyzetéről van szó. A Csesztreg-Sarjas-kertek-Déli vég lelőhelyen talált első rézkori cserepek között akadt tűzdelt barázdás díszű is, ennek alapján a Balaton-Lasinja-kultúrát követő ún. Furchenstich-horizontba soroltuk. Zalabaksa-Zsidótemető lelőhelyet viszont a terepbejárások idején egyértelműen a Balaton-Lasinja-kultúrába soroltuk, míg Bondár Mária ásatásakor onnan is tűzdelt barázdás, „Furchenstich“-kerámiatöredékek kerültek napvilágra. Semmi nem utal arra, hogy ezeket a lelőhelyeket két korszakba lehessen sorolni.

A Dunántúl javaréz korának időrendjét és tipológiáját Kalicz Nándor dolgozta ki. Először 1969-ben közölt ide tartozó leleteket,⁴⁹ majd saját eredményeit az új és új kutatások, többnyire saját munkái alapján többször is finomította, módosította.⁵⁰ A korszak így a balkáni elemeket is magában foglaló Balaton-Lasinja-kultúrával kezdődik, ezt felváltja a meglepő módon Közép-Európa felől érkező Furchenstich kerámia kultúrája, majd pedig a Proto-Bolerázi jellegű kerámia különíthető el a javaréz kor végén, amely már átvezet a késő rézkori nagy kulturális átrendeződés időszakába. A legutóbbi években azonban néhány új leletösszeállítás alapján kétségessé vált a Furchenstich kerámia Salzburg környéki, Retz vidéki eredete a Dunántúlon. Ruttkay Erzsébet véleménye szerint a Retz-típusú leletanyag világosan elkülönül valahol Alsó-Ausztria területén egy onnan keletre elterülő ún. „kevert csoporttól“ (gemischte Gruppe), amelyhez az előbbi közvetlen kapcsolat nem fűzi.⁵¹ Egy másik munka a tűzdelt barázdás díszítés kelet-magyarországi elterjedését vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az nem valódi nyugatról származó import, hanem mindössze egy díszítési technika, amely, mint ilyen, nem feltétlenül kultúraspecifikus jelenség.⁵² Ha alaposan megvizsgáljuk a Kalicz N. által közölt „Balaton II“ (azaz később Furchenstich-nek nevezett) leleteket,⁵³ azokon világosan észlelhetők a Balaton-Lasinja-kultúra jellegzetességei. Anélkül, hogy néhány terepbejárás adat alapján mélyebb következtetést mernék levonni a Balaton-Lasinja- és a Furchenstich-cserepek együttes előfordulásából, további kutatásokat sürgetve e kérdésben, csupán munkahipotézisként vetném fel: nem lehetséges, hogy Kalicz N. előző definíciója, a „Balaton II“ közelebb járt az igazsághoz, és a Balaton-Lasinja-kultúra fiatalabb fázisáról van szó, amelyben megjelent egy akkoriban divatos díszítési technika?

Egyetlen lelőhelyet sem találtunk a Kerka völgyében, amelyet a késő rézkorba, vagyis az azt kitöltő Badeni-kultúrába lehetne sorolni. Ezt a hiányt azonban érthetőnek nevezhetjük.

Zala megye egész területéről kb. harminc késő rézkori lelőhelyet tart eddig számon a kutatás, amelyek között olyan jelentős is akad, mint a vörsi temető, amelyből az ismert réz diadém származik. A Kis-Balaton területén is több telepmaradványt sikerült feltárni e korszakból.⁵⁴ A hahóti mikrorégió területén

azonban már csupán egyetlen lelőhelyet találtunk, igaz, ott háznyomokat is sikerült rögzíteni.⁵⁵ Ennek ellenére ez a telep nem nevezhető jelentősnek. Nyugatabbra azonban fehér foltot jelez mind a Kerka-völgyi, mind a délkelet-steiermarki, mind pedig a prekmurjei szlovén kutatás.⁵⁶ Mindebből joggal következtethetünk arra, hogy a késő rézkori Badeni-kultúra esetében talán valóban az elterjedési terület nyugati határán kívülre jutottunk.

Függelék:

A Kerka-völgyi Mikrorégiós Kutatások során előkerült újkőkori és rézkori lelőhelyek

Újkőkori (2. kép)

1. Szentgyörgyvölgy-Pityerdomb (újkőkori)⁵⁷

A Szentgyörgy-pataktól délre eső Pityerdombon, annak is az északnyugati végén emelkedő kúpján, Szentgyörgyvölgy és Márokföld határában, mindkét falu területén két különálló foltban, egyenként kb. 20×15, ill. 20×20 m-es területen a dunántúli vonaldiszes kultúra intenzív lelőhelyét találtuk. A nagyméretű edénytöredékek a szántás által megbolygatott objektumokat jeleznek. Épület nyomára utal a sok égett paticsrög. Nagyobb mennyiségű pattintott kőeszközt, ill. magkövet is találtunk a két foltban, valamennyi vörös radiolarit. A lelőhelyen elszórtan a rézkori Balaton-Lasinja-kultúra néhány edénytöredékét is megtaláltuk (BÁNFFY – BONDÁR 1995; BÁNFFY – BONDÁR – LIPPERT 1995; BÁNFFY – BONDÁR – HAVASI 1996; BÁNFFY – SOMOGYI – ROEDER 1997).

2. Márokföld-Pityerdomb (újkőkori)

A leírást ld. az 1. lelőhelynél

3. Szentgyörgyvölgy-Haraszti erdő (újkőkori)⁵⁸

A Szentgyörgy-patak, a Cilinkón át Magyarföldre vezető út és a felsőszeniterzsébeti erdőség által határolt dombháton, a tető közelében, az erdő szélétől nem messze egy koncentrált, kb. 20×15 m-es foltban a dunántúli vonaldiszes kultúra leleteit találtuk: cserepeket és pattintott kőeszközt vörös radiolaritból. A díszített kerámatöredékek alapján a

leleteket a kultúra klasszikus fázisába keltezhetjük, amely az észak-dunántúli kottafejes típusal egyidőben élt ezen a területen (BÁNFFY – BONDÁR – REDŐ 1995; BÁNFFY – SOMOGYI – HAVASI 1996).

4. Nemesnép-Külső-micske (újkőkori)⁵⁹

A falu belterületétől keletre, a Külső-micske, és kisebb részben az Első-tag dűlőben, az egykor vizenyős, ma árkokkal és alagsövezéssel vízmentesített területből szigetszerűen kissé kiemelkedő észak-déli irányú háton, a hajdani TSZ-istállóktól északkeletre egy 400×250 m-es területen igen sok edénytöredéket lehetett gyűjteni. A kerámián kívül pattintott kőeszközt és őrlőkő darabot, valamint paticsrögöket is találtunk. A leletek többsége a dunántúli vonaldiszes kerámia kultúrába, egy-két töredék a késő neolitikus Lengyeli-kultúrába sorolható, néhány cserép pedig római korinak, illetve késő középkorinak határozható meg (FRANKOVICS – KVASSAY – SIRAKI – TÓTH 1997).

5. Ramocsa-Tölgyeserdei dűlő (újkőkori)⁶⁰

A Ramocsát Kerkaújfaluvól (ma Csesztreggel) összekötő út mentén, az úttól délre, a Tölgyeserde és a Vadas-út közötti szántóföldön a víztől messzebb, elszórtan a dunántúli vonaldiszes kerámia kopott cserépdarabjait és néhány vörös radiolarit kőeszközt találtunk (BÁNFFY – BONDÁR – REDŐ – VÁNDOR 1996).

6. Kerkafalva-Agyag (újkőkori)⁶¹

Kerkafalva és Csesztreg (korábban Kerkaújfaluvól) között a Kerka bal partján, az országúttól északra eső szántóföldek és a Válicka-patak közötti részen, a 17. km-kőnél egy 20×30 méteres területen a dunántúli

vonaldíszes kerámia kultúrájának klasszikus, keszthelyi csoportjához tartozó cserepeket és kőszközöket találtunk. Tovább haladva, Csesztreg felé kb. 400 m-en át elszórtan, koncentrált területhez nem köthetően késő középkori cserepeket gyűjtöttünk (BÁNFFY – BONDÁR – HAVASI 1997).

7. Csesztreg-Felsőerdei dűlő (újkőkör)

A Kerkaújfalutól Csesztreg felé vezető műúton, az úttól nyugatra a Felső-erdő felé, elszórtan a dunántúli vonaldíszes kerámia kb. 25, igen apró edénytöredékét és 8 kőszközét gyűjtöttük (BÁNFFY – BONDÁR – REDŐ – VÁNDOR 1996).

8. Zalabaksa-Cupi patak partja (újkőkör)⁶²

A középkori Cup falu házainak helyétől nem messze a patak fölött emelkedő partrészen, az úttól északra vörös folt mutatkozott, esetleg kemence maradványa. Ettől nyugatra, a patakparttól alig 50 m-re egy viszonylag kis területen középkori cserepekkel alig keverten őskori leletanyag volt a szántásban: újkőkörinak tűnő, pelyvás soványítású töredékek (REDŐ 1997).

9. Zalabaksa-Győrfa (újkőkör)⁶³

A község északi szélénél, a Győrfa elnevezésű falurész északi széle melletti szántásokban, északkelet-délnyugati irányban húzódik a kb. 400×80-150 méteres kiterjedésű lelőhely. A Kerka jobb oldali magas-partján, egy 50-80 méteres sávban igen sok edénytöredéket lehetett gyűjteni. A leletek délnyugat felé haladva ritkulnak, de elszórtan még a Zalabaksát Csesztreggel összekötő országút mentén is előfordulnak. A lelőhely délnyugati széle, a domborzatot figyelembevéve, Győrfa legszélső háza alá húzódik (FRANKOVICS – KVAISSAY – SIRAKI – TÓTH 1997).

10. Kerkabarabás-Barabási háromszög (újkőkör)⁶⁴

Kerkabarabástól nyugatra, a 86-os út és a Csesztreg-Lentivel összekötő alsóbbrendű út között, a Falupatakknak nevezett értől nyugatra párhuzamosan egy alacsony, mintegy két és fél méter magas teraszos kiemelkedésen a dunántúli vonaldíszes kultúra leleteit találtuk. A díszített kerámiatöredékek alapján a leleteket a kultúra klasszikus fázisába keltezhetjük, amely az észak-dunántúli kottafejes típussal egyidőben élt ezen a területen. A cserepek mellett több vörös radiolarit kőszköz is hevert e felszínen (BÁNFFY – BONDÁR – SZÓKE – VÁNDOR 1995; BÁNFFY – LIPPERT – BERNHARD 1996; BÁNFFY – BONDÁR – HAVASI 1996; BÁNFFY – SOMOGYI – HAVASI – ROEDER 1998).

Rézkor (3. kép)

1. Szentgyörgyvölgy-Pityerdomb (rézkor)

A leírást ld. Az újkőkori 1. lelőhelynél

2. Márokföld-Pityerdomb (rézkor)

A leírást ld. Az újkőkori 2. lelőhelynél

3. Szentgyörgyvölgy-Katolikus templomdomb I. (rézkor)⁶⁵

A falu keleti részén, a Szentgyörgy-pataktól délre emelkedő domb északi része lankás, a patakra néző oldala azonban meredek, kúpszerű. Többször megvizsgálva sem találtunk erődítésre utaló nyomokat. A domb északi, patakra néző oldalában, egy kisebb területen igen kisméretű, kopott őskori cserepeket találtunk. A kevés és kisméretű, kopott, homokos soványítású, barnás-sárgás töredékekből csupán annyit lehet megállapítani, hogy vagy a Lengyeli-kultúra végső fázisához, vagy pedig a Balaton-Lasinja-kultúrához sorolhatók. A lelőhelyen többször is jártunk mind tavasszal, mind ősszel, azonban a magánosított szántóföldet osztrák tulajdonosa parlagon hagyta. Ezért a gyaníthatóan még a domb teteje felé húzódó rézkori telepnyomokat nem tudtuk alaposabban megvizsgálni. A leletek között akadt egy miniatűr állatfigura is (BÁNFFY – BONDÁR – LIPPERT – SZÓKE – VÁNDOR 1995; BÁNFFY – SOMOGYI – BERNHARD 1996; BÁNFFY – PÁLFAY 1996; BÁNFFY – BONDÁR – VÁNDOR 1997).

4. Nemesnép-Kövecses dűlő (rézkor)⁶⁶

A községtől délre, ahol a lapos dombhát a Jakabfai-erdővel találkozik, egy kis területen a javaréz kori Balaton-Lasinja-kultúra edénytöredékei feküdtek (FRANKOVICS – REDŐ 1997).

5. Nemesnép-Harmadik dűlő (rézkor)⁶⁷

A falutól keletre, a Völgyi-patak nyugati partjára enyhén lejtő dombon, kb. 400×150 m-es területen, szántatlan földön, a megfigyelést rendkívül nehezítő körülmények ellenére számos jellegzetes edénytöredéket találtunk, amelyek részben a javarézkorba és a késő bronzkorba, részben a római korba keltezhetők. A leletek a lelőhely északi harmadában sűrűsödtek, dél felé már csak elszórtan lehetett cserepeket találni (FRANKOVICS – KVAISSAY – SIRAKI – TÓTH 1997).

6. Ramocsa-Cikkelyes (rézkor)⁶⁸

A községtől délkeletre, a Kerka bal partja fölött emelkedő alacsony teraszon, a Malomi-út és a Rétaljai út által határolt területen egy foltban a javaréz kori Balaton-Lasinja-kultúra cserepeit találtuk (BÁNFFY – BONDÁR – REDŐ – VÁNDOR 1996).

7. Csesztreg-Sarjas-kertek-déli vég (rézkor)⁶⁹

Csesztreg és Kerkaújfalu között, a Kerka és a Cupi patak által határolt lapos földnyelv déli kiemelkedésén, egy kb. 10 m sugarú körben, kopott rézkori cserepeket találtunk, amelyek egy díszített töredék alapján a javaréz kori Furchenstich-csoportba sorolhatók. Emellett néhány késő középkori edénytöredéket is gyűjtöttünk (BÁNFFY – BONDÁR – REDŐ – VÁNDOR 1996; BÁNFFY – BONDÁR – HAVASI 1997; BÁNFFY – SOMOGYI – ROEDER 1997).

8. Kerkakutas-Cupi patak partja (rézkor)⁷⁰

A községtől délkeletre, a Cupi-patak partja közelében egy kis területen a javaréz kori Balaton-Lasinja-

kultúra edénytöredékei feküdtek (FRANKOVICS – REDŐ 1997).

9. Zalabaksa-Zsidótemető (rézkor)⁷¹

A 86-os út mentén, Zalabaksa északi részén, az elhagyott zsidó temetőtől kb. 100 m-rel délre, a keletre néző domboldalban, a dombgerinchez közel egy kb. 10×10 m-es hamus, szürke foltot figyeltünk meg. A foltból javaréz kori edénytöredékek kerültek elő. Szórványosan középkori cserepek is feküdtek a lelőhely területén (BÁNFFY – BONDÁR – SZÓKE – VÁNDOR 1995; BÁNFFY – BONDÁR – REDŐ 1996).

Jegyzetek:

¹ A terepbejárásokban és a feltárásokban résztvettek: dr. Bánffy Eszter, CandCs., témavezető (MTA Régészeti Intézet), dr. Bondár Mária, CandSc. (MTA Régészeti Intézet), Frankovics Tibor (Göcseji Múzeum), dr. Kvassay Judit (Göcseji Múzeum), dr. Redő Ferenc, CandSc. (MTA Régészeti Intézet) dr. Szóke Béla Miklós, CandSc. (MTA Régészeti Intézet), dr. Vándor László, CandSc (Göcseji Múzeum); továbbá Prof. Dr. Andreas Lippert (Institut für Ur- und Frühgeschichte, Universität Wien), dr. Manfred Roeder (Freie Universität Berlin), Andreas Bernhard egy. hallg. (Institut für Ur- und Frühgeschichte, Universität Wien), Forró László egy. hallg. (ELTE, Budapest), Havasi Bálint egy. hallg. (JATE, Szeged), Kodolányi Judit egy. hallg. (ELTE, Budapest), Magyar Dorottya egy. hallg. (JPTE, Pécs), Somogyi Krisztina egy. hallg. (ELTE, Budapest), Fenyvesi Róbert fotográfus (MTA Régészeti Intézet), Pálfay Krisztina fotográfus (Budapest), valamint Siraki Sándor és Tóth István polgári szolgálatos katonák (Göcseji Múzeum).

² KOREK 1960; MÜLLER 1971; H. SIMON 1990 és HORVÁTH – H. SIMON 2003.

³ ŠAVEL 1991; DRAXLER – LIPPERT et al. 1999.

⁴ MAKKAY 1989.

⁵ Ezt a figyelmeztetést 1980-ban tette. Azóta a helyzet tovább romlott, bár talán a Dunántúlon kevésbé, mint az Alföldön, éppen a sekélyebb szántásnak köszönhetően

⁶ MAKKAY 1989, 16–21.

⁷ A terepbejárások, az ásások és a természettudományos vizsgálatok részletes közlése Bánffy E. szerkesztésében az Antaeus 28. számában, angol nyelven jelenik meg, 2005-ben.

⁸ KERTÉSZ 1994; KERTÉSZ 1996; KERTÉSZ et al. 1994.

⁹ PUSZTAI 1957.

¹⁰ WHITTLE 1996, 150; KERTÉSZ – SÜMEGI 1999, 16.

¹¹ MRT 2; KALICZ 1995b

¹² Németh Péter Gergely ásatása az M7-es autópálya megelőző feltárási munkái keretében. A kőanyagot T. Biró Katalin fogja feldolgozni. Köszönet mindkettőjüknek, hogy az érdekes leletegyüttest a helyszínen tanulmányozhattam.

¹³ KALICZ – M. VIRÁG – T. BIRÓ 1998; H. SIMON 1994; uő 1996. A babarci leletek közlése: BÁNFFY 2001.

¹⁴ BÁNFFY 2000a; uő 2000b; uő 2000c; uő 2002; uő 2003; uő 2002; HORVÁTH – H. SIMON 1997; uők 2003.

¹⁵ KERTÉSZ – SÜMEGI 1999, 18.

¹⁶ Ilyen nyomokra akadtak a Zürichi-tó partján: ERNY – RODMAN 1997, 38–40; GRONENBORN 1999, 138.

¹⁷ Lenneis in: LENNEIS – LÜNING 2002 (2001), 270–275.

¹⁸ KNEIPP 1998, 14; LENNEIS 1982, 2-5; SCHIER 2000, 167.

¹⁹ Hasonló jelenségről számolt be H. Simon Katalin saját Zala megyei korai vonaldíszes ásatásaiból: mindenütt

- akadt a korai omladék tetején néhány későbbi vonal-
díszes szórvány edénytörödek, amely későbbi,
elpusztult objektumokból származhatott. H. Simon
Katalin szíves szóbeli közlését ezúton is köszönöm.
- 20 FRIRDICH 1994; LÜNING 2000, 15.
- 21 Még az E. Lenneis által közölt Alsó-ausztriai „nis“-nél
is sűrűbb lenne ez a betelepültség. (LENNEIS 1982, 2.
térkép; 1989, 1. kép) Ld. még: SCHIER 2000, 13.
- 22 LÜNING 1988; SCHIER 2000, 168.
- 23 KALICZ 1991.
- 24 Balatonmagyaród-Hídvégpuszta, Déli rév. BÁNFFY
1992; uő 1996e.
- 25 M. VIRÁG 1996, 18.
- 26 Zalaszentbalázs-Pusztatető I., Hahót-Szartóri I. és
Zalaszentbalázs-Szőlőhegyi mező. (BÁNFFY 1996a;
uő 1996b; uő 1996c; uő 1996d; BONDÁR 1996).
- 27 ŠAVEL 1991; uő 1992.
- 28 KÁROLYI 1983–84; uő 1983-84, újabban Ilon Gábor
ásatása Szombathely külterületén, amely valószínűleg a
késő Lengyeli-kultúrába keltezhető, valamint számos
Délnyugat-Dunántúli lelőhely, amelyeket részben az
M7-es autópálya megelőző feltárásainak keretében
ismerhetünk meg jobban: (P. BARNA 2000) és a
Petrivente határában előkerült kori lengyeli körárok
érdemel említést – Horváth L. ásatása.
- 29 BÁNFFY 1995, 13; uő 1994b, 81.
- 30 BÁNFFY 1994a.
- 31 BÁNFFY 1996c, 160–166.
- 32 Horváth L. ásatása. Az objektumokat az ásató, a lengye-
li leletanyagot jelen szerző dolgozza fel a megegyezés
szerint. Az ásatás kezdetétől az 1985-ös leletekig
megtörtént a feldolgozás. Az 1986-ban napvilágra ke-
rült leletanyag Horváth L. elmondása szerint azóta is (!)
leltározás alatt áll, hozzáférni nem lehet.
- 33 BÁNFFY 1985, 1986.
- 34 H. SIMON 1990.
- 35 MRT 1969.
- 36 BÁNFFY 1996 a; BÁNFFY 1996b.
- 37 Bondár in press, a Balaton-Lasinja- és a tűzdelt
barázdás kerámia időrendi kérdéseiről ld. alább.
- 38 M. VIRÁG 1986.
- 39 Legrészletesebben: BÁNFFY 1996c.
- 40 Szíves szóbeli közlésük és HORVÁTH – H. SIMON
2003.
- 41 Redő Ferenc feltárása, a feldolgozást is ő végzi.
Kérésére az őskori leletek besorolását végeztem csak el.
- 42 KÁROLYI 1992.
- 43 Ilon G. feltárása. A feldolgozás Oross Krisztián szak-
dolgozata (OROSS 2002).
- 44 RUTTKAY 1983 és szíves szóbeli közlése.
- 45 BÁNFFY 1994a; uő 1996c; M. VIRÁG 1995;
T. NÉMETH G. 1994; M. EGRY 1999; LICHARDUS
– VLADÁR 1964.
- 46 PEDROTTI 1990.
- 47 KALICZ 1994
- 48 BÁNFFY – BIRÓ – VADAY 1997; Bánffy Kompolt 15
rézkori leletanyagáról a lelőhelyről szóló monográ-
fiában, in press.
- 49 KALICZ 1969.
- 50 KALICZ 1973; uő 1980; uő 1995a.
- 51 RUTTKAY 1998.
- 52 HORVÁTH 1994a; uő 1994b; uő 1994c.
- 53 Pl. KALICZ 1973.
- 54 BONDÁR 1987; uő 1991; uő 1996, 34–36.
- 55 BÁNFFY 1996a; uő 1996b.
- 56 DRAXLER – LIPPERT et al. 1999, 344–345; ŠAVEL
1991.
- 57 Ltsz.: 2000.45.1–15; 2000. 45.16–52.
- 58 Ltsz.: 2000.2.1–26.
- 59 Ltsz.: 2000.15.1–13.
- 60 Ltsz.: 2000.23.1–8.
- 61 Ltsz.: 2000.25.1–10.
- 62 Ltsz.: 2000.35.1–9.
- 63 Ltsz.: 2000.41.1–9.
- 64 Ltsz.: 2000.33.1–31.
- 65 Ltsz.: 2000.4.1–2; 2000.4.13–16.
- 66 Ltsz.: 2000.9.1–3.
- 67 Ltsz.: 2000.17.1–4.
- 68 Ltsz.: 2000.24.1–4.
- 69 Ltsz.: 2000.32.16–25; 2000.32.37–40.
- 70 Ltsz.: 2000.26.1–4.
- 71 Ltsz.: 2000.37.1–14.

Irodalom:

- BÁNFFY 1985**
Bánffy, E.: Kultikus rendeltetésű leletgyűttes a Kis-Balaton középső rézkorából (A Middle Copper Age cult assemblage from the Little Balaton Region) *ArchÉrt* 112/2, 187–192.
- BÁNFFY 1986**
Bánffy, E.: Cultic finds from the Middle Copper Age of Hungary – connections to South East Europe. In: *Archaeology and fertility cult in the Ancient Mediterranean. Papers presented at the first international conference on „Archaeology of the Ancient Mediterranean“, Malta, 2-5 Sept. 1985.* Ed.: A. Bonanno. Amsterdam, 69–77.
- BÁNFFY 1992**
Bánffy, E.: Funde der späten Lengyel- und frühen Balaton-Lasinja-Kultur aus dem Kleinbalaton-Gebiet. Probleme des Übergangs. In: *Die Rolle des Scharzen Meeres in der Urgeschichte Mittel- und Südosteuropas.* Tolbuchin (Bulgaria), 20.-26. 1988. *Studia Praehistorica* 11–12, 308–312.
- BÁNFFY 1994a**
Bánffy, E.: Transdanubia and Eastern Hungary in the Early Copper Age. *JAMÉ* 36, (1995), 291–296.
- BÁNFFY 1994b**
Bánffy, E.: Kupferzeitliche Probleme in Westungarn. In: *Die Rössener Horizont.* Ed.: H.-J. Beier, Wilkau-Hasslau, 73–84.
- BÁNFFY 1995**
Bánffy, E.: Über den Ausklang der Lengyel-Kultur in Transdanubien. In: *Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens.* IPH 7. Budapest, pp. 11–28.
- BÁNFFY 1996a**
Bánffy, E.: Újkőkori és rézkori települések Zalaszentbalázs határában (Neusteinzeitliche und kupferzeitliche Siedlungen in der Gemarkungen von Hahót und Zalaszentbalázs) *Zalai Múzeum* 6, pp. 97–148.
- BÁNFFY 1996b**
Bánffy, E.: Neolithic and copper age settlements at Hahót and Zalaszentbalázs. In: *Archaeology and settlement history in the Hahót Basin SW-Hungary.* Antaeus 22, pp. 35–50.
- BÁNFFY 1996c**
Bánffy, E.: South West Transdanubia as a mediating area. On the cultural history of the Early and Middle Chalcolithic. In: *Archaeology and settlement history in the Hahót Basin, South West Hungary.* Antaeus 22, 157–196.
- BÁNFFY 1996d**
Bánffy, E.: Early Chalcolithic settlement at Zalaszentbalázs-Szőlőhegyi mező. In: *Archaeology and settlement history in the Hahót Basin, South West Hungary.* Antaeus 22, 71–108.
- BÁNFFY 1996e**
Bánffy, E.: Kora rézkori körárok Balatonmagyaród-Hídvégpusztáról. In: *Költő, L. – Vándor, L. (eds.): Évezredek üzenete a láp világából.* Kaposvár–Zalaegerszeg, pp. 21–22.
- BÁNFFY 2000a**
Bánffy, E.: The late Starčevo and the earliest Linear Pottery groups in Western Transdanubia. In: *M. Budja (ed.): 7th Neolithic Studies. DocPraehist* 27, (2000): 173–185.
- BÁNFFY 2000b**
Bánffy, E.: Neue Daten zur Entstehung der Bandkeramik. In: *St. Hiller – V. Nikolov (eds.): Karanovo III: Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa.* Wien, 2000: 375–382.
- BÁNFFY 2000c**
Bánffy, E.: Starčevo und/oder LBK? In: *H.-J. Beier (ed.): Varia Neolithica I. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas* 22. Weissbach 2000: 47–60.
- BÁNFFY 2002**
Bánffy, E.: Eine Tierfigur aus der Entstehungsphase der Bandkeramik. In: *E. Bánffy (ed.): Prehistoric Studies. In memoriam Ida Bognár-Kutzián.* Antaeus 25 (2002): 205–219.
- BÁNFFY 2001**
Bánffy, E.: Neue Funde der Starčevo-Kultur in Südtransdanubien. In: *F. Drașovean (ed.): Festschrift für Gheorghe Lazarovici.* Timișoara 2001: 41–58.
- BÁNFFY 2003**
Bánffy, E.: Die balkanischen und lokalen (?) Wurzeln der Glaubenswelt der mitteleuropäischen Linearbandkeramik-Gruppen. *ActaArchHung* 54: 1–25.
- BÁNFFY IN PRESS**
Bánffy, E.: Kompolt 15 – neolit és rézkori leletek. In: *Vaday et al. in press* Vaday, A. – Bánffy, E. – T. Biró, K. et al.: *Kompolt 15: neolitikus, rézkori, szarmata és avar település az M3 autópálya nyomvonalán.* (szerk.: Vaday A.)
- BÁNFFY – BÍRÓ – VADAY 1997**
Bánffy, E. – Biró, K. – Vaday, A.: Újkőkori és rézkori telepnyomok Kompolt 15. sz. lelőhelyen (Neolithic and Chalcolithic finds from Kompolt, site Nr. 15). *Agria* 23, 1997, 19–57.
- BONDÁR 1987**
Bondár, M.: Újabb adatok a Badeni-kultúra temetkezéseihez. *Zalai Múzeum* 1: 47–58.
- BONDÁR 1991**
Bondár, M.: A badeni kultúra telepe Balatonmagyaródon. *Zalai Múzeum* 3: 137–154.
- BONDÁR 1996**
Bondár, M.: Késő rézkor. In: *Költő, L. – Vándor, L. (eds.): Évezredek üzenete a láp világából.* Kaposvár–Zalaegerszeg, 34–40.

- BONDÁR in press
Bondár, M.: Chalcolithic settlement at Zalabaksa-Zsidótemető. In: Bánffy, E. (ed.): *Archaeology and Settlement History of the Kerka valley – SW-Hungary*. Antaeus 28.
- DRAXLER – LIPPERT et al. 1999
I. Draxler – A. Lippert et al.: Pollenanalytische Daten und eine archäologische Bestandaufnahme zur frühen Siedlungsgeschichte im Gebiet zwischen Raab und Mur (Österreich, Slowenien, Ungarn). In: *Abhandlungen der geologischen Bundesanstalt* 56/1: 337–396.
- ERNY – RODMAN et al 1997
Erny – Rodman, C. – Gross-Klee, E. – Haas, J. N. – Jacomet, S. – Zoller, H.: Früher „human impact“ und Ackerbau im Übergangsbereich Spätmesolithikum-Frühneolithikum im schweizerischen Mittelland. *Jb. der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgesch.* 80: 27–56.
- FRIRDICH 1994
Friedrich, Chr.: Kulturgeschichtliche Betrachtungen zur Bandkeramik im Merzbachtal. In: (J. Lüning – P. Stehli, eds): *Boehliche, U. – Frirdich, Chr. – Gaffrey, J.: Lüning, J. – Stehli, P. – Vaughan, P. – Zimmermann, A.: Die Bandkeramik im Merzbachtal auf der Aldenhovener Platte Rheinische Ausgrabungen* 36, Bonn 56.
- GRONENBORN 1999
Gronenborn, D.: A variation on a basic theme: The transition to farming in Southern Central Europe. *Journal of World Prehistory* 13/2, 123–210.
- HORVÁTH 1994a
Horváth, L. A.: Beiträge zur Chronologie der mittleren Kupferzeit in der Grossen Ungarischen Tiefebene. *ActaArchHung* 46, pp. 73–105.
- HORVÁTH 1994b
Horváth, L. A.: A Kárpát-medence középső rézkorának történeti és kronológiai kérdései (A tűzdelte barázdas kerámia helyzete az Alföldön) Kandidátusi értekezés. Kézirat.
- HORVÁTH 1994c
Horváth, L. A.: Eine kupferzeitliche Kultstätte in der Gemarkung von Bak (Angaben zur Religion und Chronologie der mitteleuropäischen Furchenstickeramik). *ActaArchHung* 42, 1990: 21–44.
- HORVÁTH – H. SIMON 1997
Horváth, L. A. – H. Simon, K.: *Zalaegerszeg évszázadai (Várostörténeti tanulmányok) (Neolithic and Copper Age in Zalaegerszeg and its environs)*. Zalaegerszeg.
- HORVÁTH – H. SIMON 2003
L. A. Horváth – K. H. Simon: Das Neolithikum und die Kupferzeit in Südwesttransdanubien (Siedlungsgeschichte und Forschungsstand). *IPH* 9. Budapest.
- H. SIMON 1990
H. Simon, K.: Der Stand und die Aufgaben der Neolithikum- und Kupferzeitforschung im Komitat Zala. *Zalai Múzeum* 2. 47–66.
- H. SIMON 1994
H. Simon, K.: Frühneolithische Kultgegenstände bei Gellénháza, Kom. Zala. In: *A kőkortól a középkorig. Von der Steinzeit bis zum Mittelalter. Studien zum Geburtstag von O. Trogmayer*. (ed.: G. Lőrinczy), 53–65.
- H. SIMON 1996
H. Simon, K.: Ein neuer Fundort der Starčevo-Kultur bei Gellénháza (Kom. Zala, Ungarn) und seine südliche Beziehungen. In: *The Vinča culture, its role and cultural connections*. Timișoara, 59–92.
- H. SIMON 2002
H. Simon, K.: Das Fundmaterial der frühesten Phase der Transdanubischen Linienbandkeramik auf dem Fundort Zalaegerszeg–Andráshida, Gébárti-tó, Arbeitsplatz III. In: E. Bánffy (ed.): *Prehistoric Studies. In memoriam I. Bognár-Kutzián*. Antaeus 25 (2002): 189–203.
- KALICZ 1969
Kalicz, N.: A rézkori Balatoni-csoport Veszprém megyében. *VMMK* 8 83–90.
- KALICZ 1973
Kalicz, N.: Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn. In: *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, 131–166.
- KALICZ 1980
Kalicz, N.: The Balaton- Lasinja culture groups in Western Hungary, Austria and Northwestern Yugoslavia concerning their distribution and origin. *Journal of Indoeuropean Studies* 8: 245–271.
- KALICZ 1983-84
Kalicz, N.: Übersicht über den Forschungsstand der Entwicklung der Lengyel-Kultur und die ältesten „Wehranlagen“ in Ungarn. *Mitt.d.ÖA für Ur- und Frühgeschichte* 33-34: 281–293.
- KALICZ 1991
Kalicz, N.: Die Keszthely-Gruppe der Transdanubischen (mitteleuropäischen) Linienbandkeramik im Lichte der Ausgrabung in Kustánszeg (Westungarn). *CommArchHung*, 5–32.
- KALICZ 1994
Kalicz N.: Wenden des Spätneolithikums im Oberen Theißgebiet. *JAMÉ* 36, 263–290.
- KALICZ 1995a
Kalicz, N.: Die Balaton-Lasinja-Kultur in der Kupferzeit Südost- und Mitteleuropas. In: *Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens*. *IPH* 7. Budapest, 37–50.
- KALICZ 1995b
Kalicz, N.: Die Älteste transdanubische (mitteleuropäische) Linienbandkeramik. Aspekte zur Ursprung, Chronologie und Beziehungen. *ActaArchHung* 47, 23–59.
- KALICZ – KALICZ – SCHREIBER 1992
Kalicz, N. – Kalicz – Schreiber, R.: Die erste neolithische Fundstelle in Budapest. *Hommage a Nikola Tasić*. *Balkanica* 23, 47–76.
- KALICZ – M. VIRÁG – T. BIRÓ 1998
Kalicz, N. – M. Virág, Zs. – T. Biró, K.: The northern periphery of the early neolithic Starčevo culture in south-western Hungary: a case study of an excavation at Lake Balaton. *Dokumenta Praehistorica*

- (Poročilo...) 25, 151–187.
- KÁROLYI 1983-84**
Károlyi, M.: Ergebnisse der Ausgrabungen bis 1980 in der befestigten Ansiedlung von Sé, Westungarn. Mitt. d. ÖA für Ur- und Frühgeschichte 33–34: 293–307.
- KÁROLYI 1992**
Károlyi, M.: A korai rézkor emlékei Vas megyében (The Early Copper Age in County Vas). Szombathely.
- KERTÉSZ 1993**
Kertész, R.: Data to the Mesolithic of the Great Hungarian Plain. Tisicum 8: 81–104.
- KERTÉSZ 1994**
Kertész, R.: Late Mesolithic chipped stone industry from the site Jásztelek I. (Hungary). In: Lőrinczy, G. (ed.): Von der Steinzeit bis zum Mittelalter. Studien zum 60. Geburtstag von Otto Trogmayer. Szeged: 23–44.
- KERTÉSZ 1996**
Kertész, R.: The mesolithic in the Great Hungarian Plain: A survey of evidence. In: At the fringes of three worlds. Hunters-gatherers in the Middle Tisza valley. Szolnok 1996, 5–39.
- KERTÉSZ et al. 1994**
Kertész, R. – Sümegi, P. – Kozák, M. – Braun, M. – Félegyházi, E.: Mesolithikum im nördlichen Teil der ungarischen Tiefebene. JAMÉ 36, 15–61.
- KERTÉSZ – SÜMEGI 1999**
Kertész, R. – Sümegi, P.: Teóriák, kritika és egy modell: miért állt meg a Körös-Starčevo kultúra terjedése a Kárpát-medence centrumában? (Theories, critiques and a model: why did the expansion of the Körös-Starčevo culture stop in the centre of the Carpathian Basin? Tisicum (Szolnok) 11, 9–23.
- KNEIPP 1998**
Kneipp, J.: Bandkeramik zwischen Rhein, Weser und Main. UPA 47, Bonn.
- KOREK 1960**
Korek J.: Adatok Zala megye őskorához. A Göcseji Múzeum Közleményei 4. Zalaegerszeg, 67–82.
- LENNEIS 1982**
Lenneis, E.: Die Siedlungsverteilung der Linearbandkeramik in Österreich. Arch. Austriaca 66, 1–19.
- LENNEIS 1989**
Lenneis, E.: Zum Forschungsstand der ältesten Bandkeramik in Österreich. Arch. Korr 19: 23–36.
- LENNEIS – LÜNING (2002 [2001])**
Lenneis, E. – Lüning, J.: Die altbandkeramischen Siedlungen von Neckenmarkt und Strögen. UPA 82. Bonn 2002 [2001].
- LICHARDUS – VLADÁR 1964**
Lichardus, J. – Vladár, J.: Zu Problemen der Ludanice-Gruppe in der Slowakei. SlovArch XII, 69–157.
- LÜNING 1982**
Lüning, J.: Forschungen zur bandkeramischen Besiedlung der Aldenhovener Platte im Rheinland. In: J. Pavúk (ed.): Siedlungen der Kultur mit Linearbandkeramik in Europa. Kolloquium Nové Vozokany. Nitra, 125–156.
- LÜNING 1988**
Lüning, J.: Frühe Bauern in Mitteleuropa im 6. und 5. Jahrtausend v. Chr. Jb. RGZM 35, 27–93.
- LÜNING 2000**
Lüning, J.: Steinzeitliche Bauern in Deutschland. Die Landwirtschaft im Neolithikum. UPA 58, Bonn.
- MAKKAY 1989**
Makkay J. – Jankovich B. D. – Szöke B. M.: Békés megye régészeti topográfiája. A Szarvasi járás. MRT 8, Budapest.
- M. EGRY 1999**
M. Egrý, I.: Javarézkeri település Ménfőcsanak határában (Siedlungsspuren der Kupferzeit auf dem Terra-in des Einkaufszentrums Ménfőcsanak). Arrabona 37: 11–64.
- MRT 1969**
I. Éri – M. Kelemen – I. Torma: Magyarország régészeti topográfiája (Archaeological Topography of Hungary) 2. A veszprémi járás. Budapest.
- MÜLLER 1971**
R. Müller: Régészeti terepbejárások a göcseji „szegek“ vidékén és településtörténeti tanulságaik. Zalaegerszeg.
- M. VIRÁG 1986**
M. Virág, Zs.: Javarézkeri leletek Zalavár-Basaszigetről (Middle Copper Age finds from Zalavár-Basasziget). ArchÉrt 113, 3–14.
- M. VIRÁG 1996**
M. Virág, Zs.: Újkörök és korai rézkor. In: Költő, L. – Vándor L. (eds): Évezredek a láp világából (Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979–1992). Kaposvár-Zalaegerszeg, 16–20.
- M. VIRÁG 1995**
M. Virág, Zs.: Die Hochkupferzeit in der Umgebung von Budapest und in NO-Transdanubien (Das Ludanice-Problem). ActaArchHung 47, 61–94.
- GROSS 2002**
Gross, K.: Funde der Balaton-Lasinja-Kultur bei Sé-Doberdó und Körmend-Várkert. In: Bánffy, E. (ed.). Prehistoric studies. In memoriam Ida Bognár – Kutzián. Antaeus 25: 283–324.
- P. BARNA 2000**
P. Barna, J.: A neolithic clay object of unknown function from Becsehely (Ismeretlen rendeltetésű neolitikus agyagtárgy Becsehelyről). Őstörténeti levelek - Prehistoric Newsletter 2. 17–18.
- PEDROTTI 1990**
Pedrotti, A.: L' insediamento di Kanzianiberg: rapporti culturali fra Carinzia ed Italia Settentrionale durante il neolitico. In: The Neolithisation of the Alpine Region. Monografie di „Natura Bresciana“. (ed.: P. Biagi) Brescia, 213–226.
- PUSZTAI 1957**
Pusztai, R.: Mezolitikus leletek Somogyból. JPMÉ, 95–105.
- RUTTKAY 1983**
Ruttkay, E.: Das Neolithikum in Niederösterreich. Forschungsberichte...12, Wien.
- RUTTKAY 1998**
Ruttkay, E.: Zur jungneolithischen Furchenstichkeramik im östlichen Mitteleuropa. Die Fazies Gajary. In:

- Becker, C. et al (eds.): Chronos. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel. Espelkamp, 165–180.
- ŠAVEL 1991
Šavel I. Arheološka Topografija Slovenije. Topografsko Podrosje XX (Prekmurje) Ljubljana.
- ŠAVEL 1992
Šavel, I.: Bukovnica – rezultati terenskih raziskav v letih 1987-88 (Bukovnica – Resultat der Ausgrabungen in den Jahren 1987-1988) Poročilo... v Sloveniji XX, 57–86.
- SCHIER 2000
Schier, W.: Vorgeschichtliche Besiedlung südliches Maindreieck. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte A, 60. Nürnberg-München.
- T. NÉMETH 1994
G. T. Németh: Neolithikus település Lébény hatáiban. JAMÉ 36: 241–26.1
- WHITTLE 1996
Whittle, A.: Europe in the Neolithic. The creation of new worlds. Cambridge World Archaeology, Cambridge.

Neolithic and chalcolithic settling in the Kerka valley Abstract

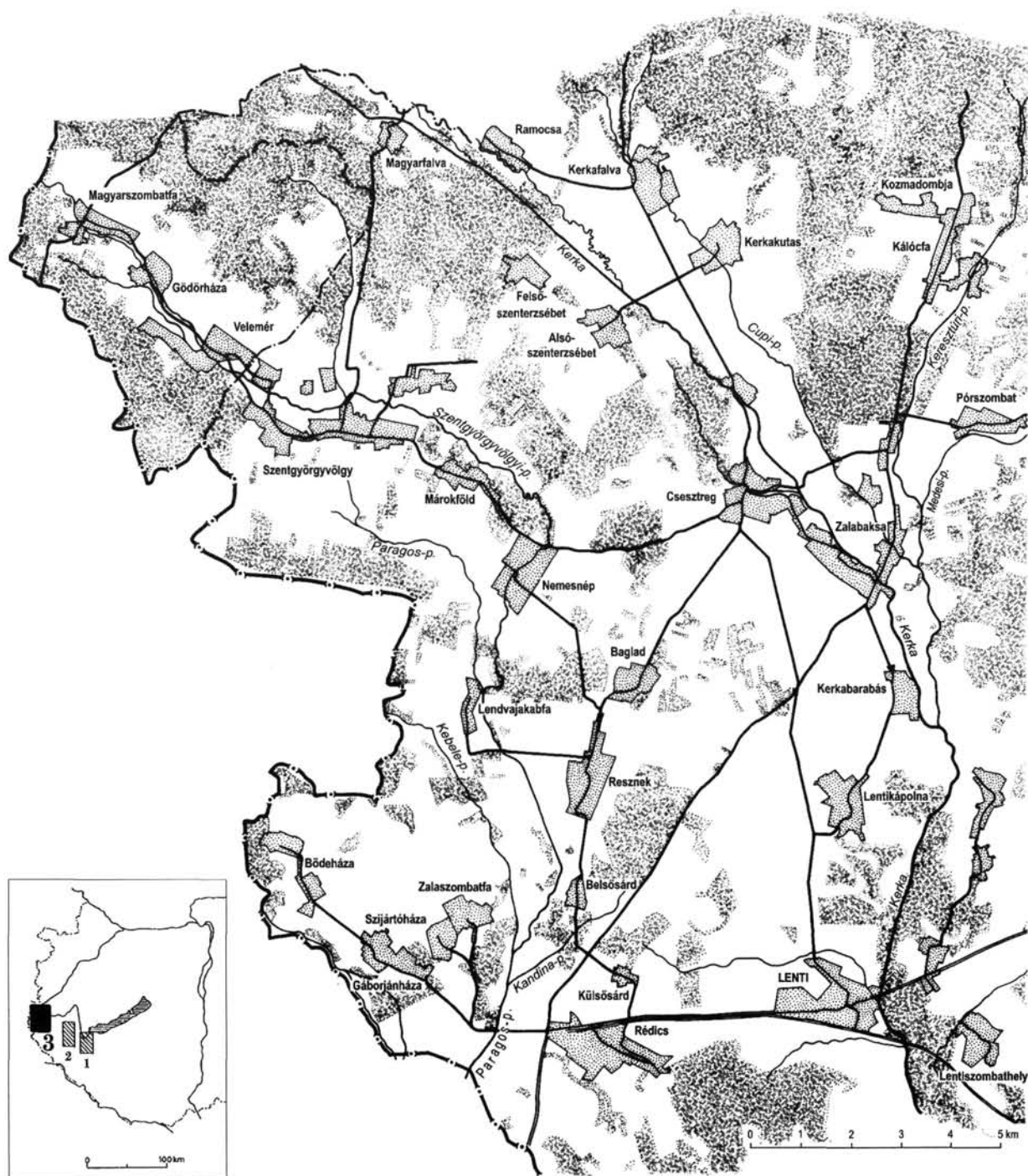
The Kerka valley microregional research programme, carried out between 1995 and 1998, has been already the third such investigation in Western Transdanubia. In the course of the field survey, sondages, larger scale excavations and scientific analyses, a series of new prehistoric sites could be found and processed. The full research results are to be published in a monographic form: (E. Bánffy, ed.): *Archaeology and Settlement History of the Kerka valley – SW-Hungary*. Antaeus 28. In this study, the dense neolithic and chalcolithic settlement history of the study area is discussed.

As compared to the earlier, Little Balaton and Hahót valley programmes, some remarkable differences can be observed, regarding the transitional

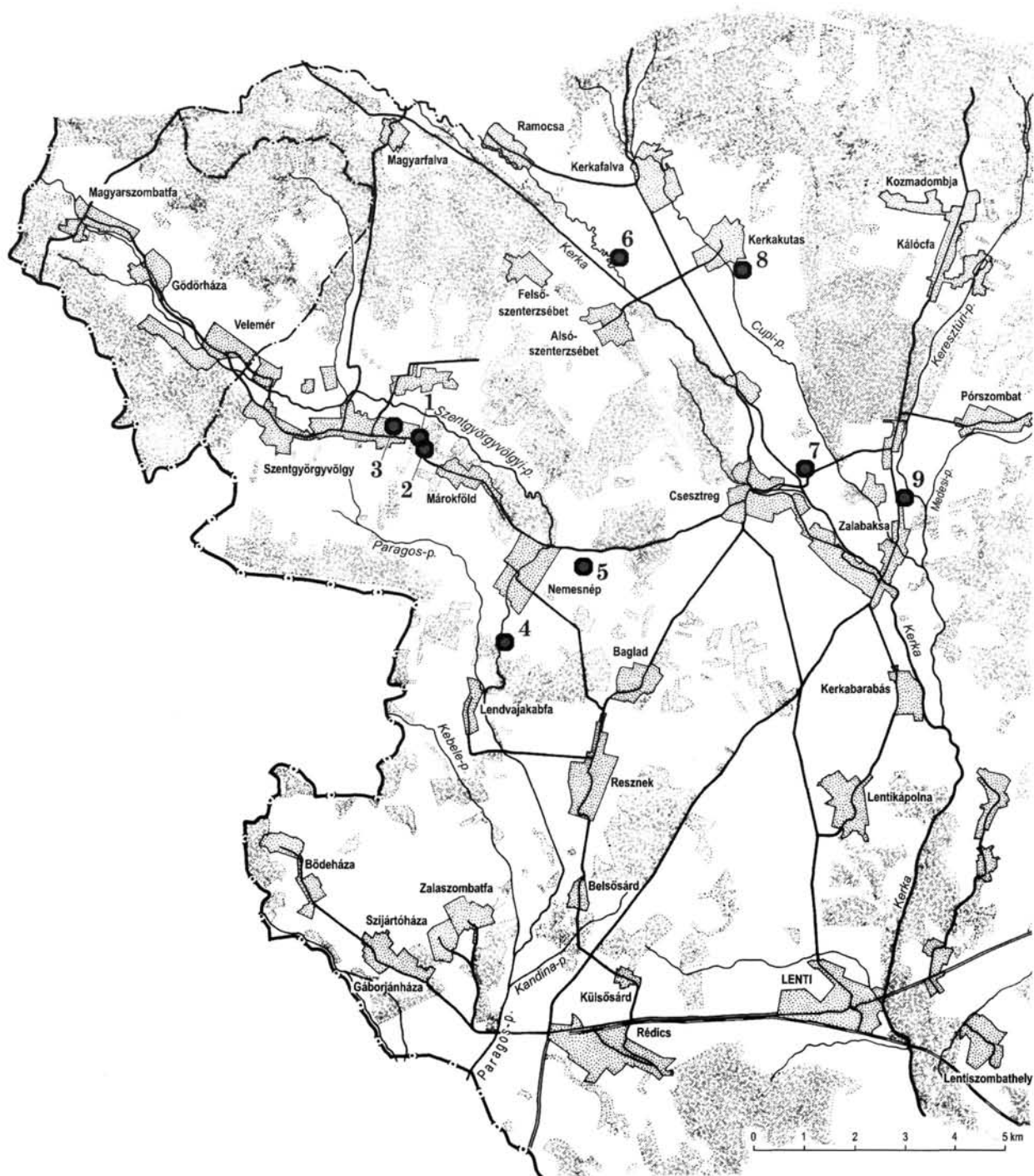
sites at the formulation period of the Linear Pottery culture, showing various Balkanic early neolithic and possibly some local late mesolithic elements; also the „niche“-like settling in the Linear Pottery period, and the entire lacking of any late neolithic (Lengyel culture) traces. Similarities with the two earlier programmes can also be documented, such as the relatively large number of small, provisional Balaton-Lasinja settlements and the lack of Baden sites, due to the westerly location of the Kerka valley.

In this way, the comparison of several „micro-regions“ can lead to some general inferences about a larger, „macro-region“, Zala County and Western Transdanubia.

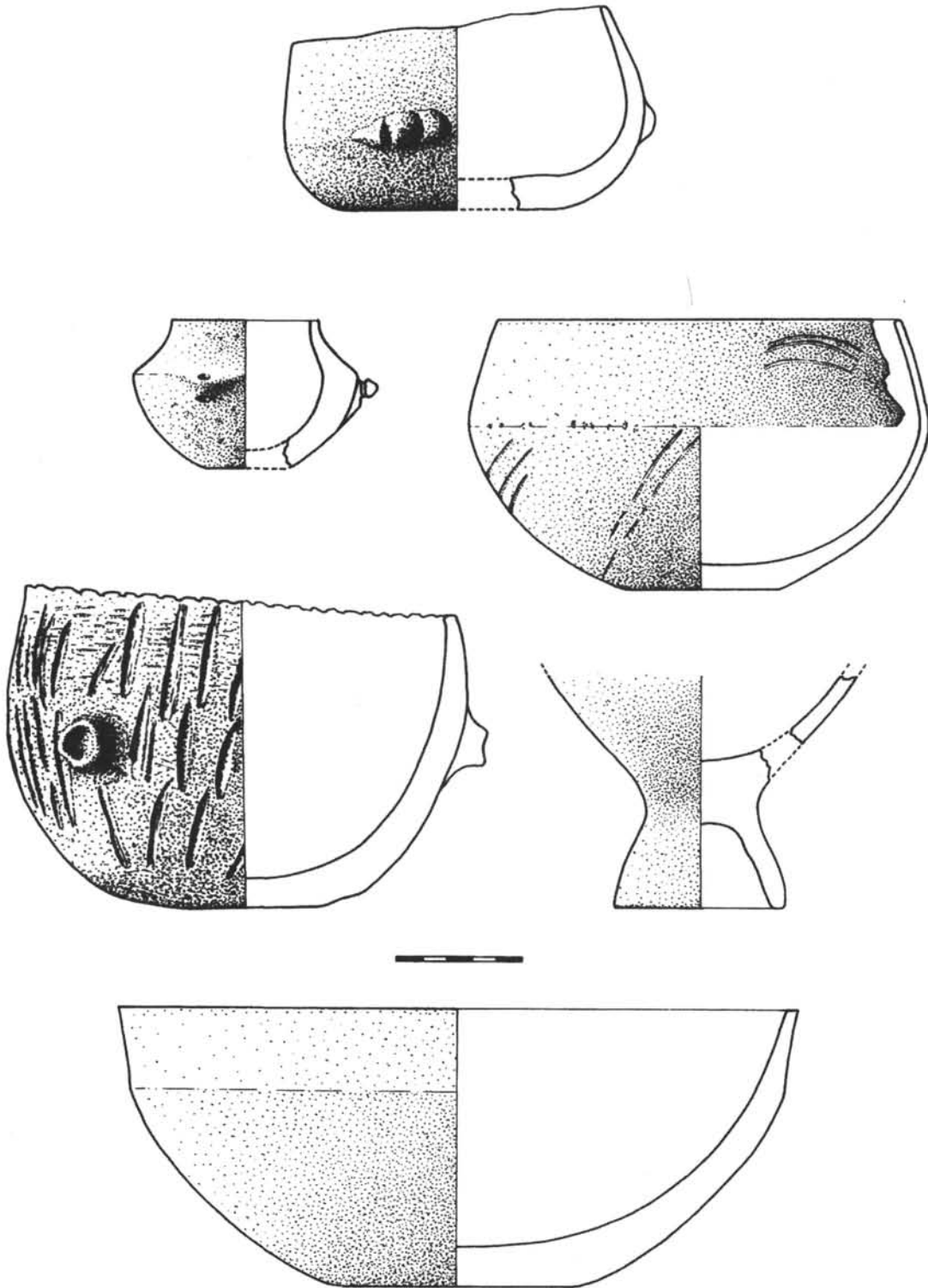
Translated by Eszter Bánffy

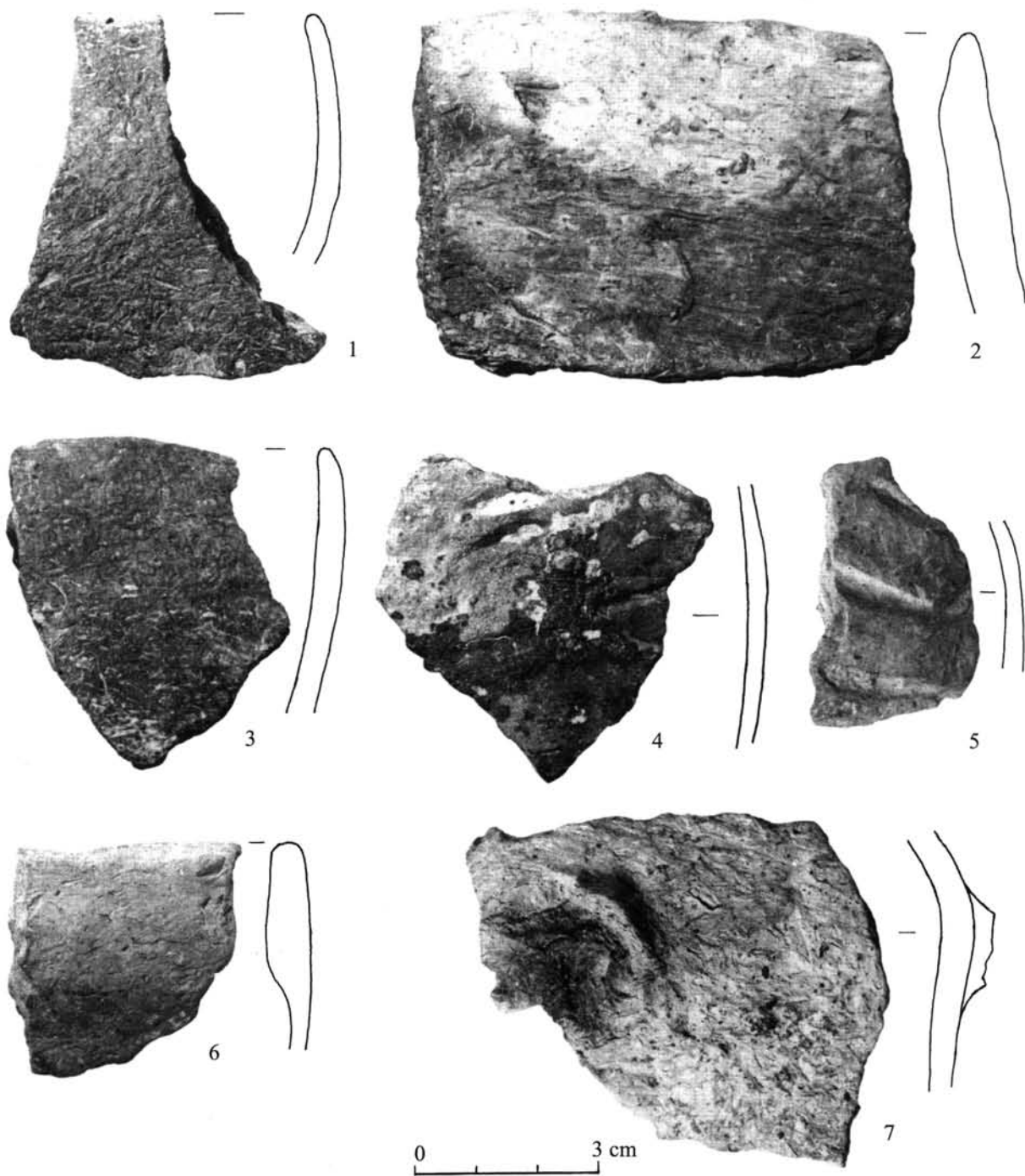
1. kép: A Kerka-völgyi mikroregionális kutatások területe

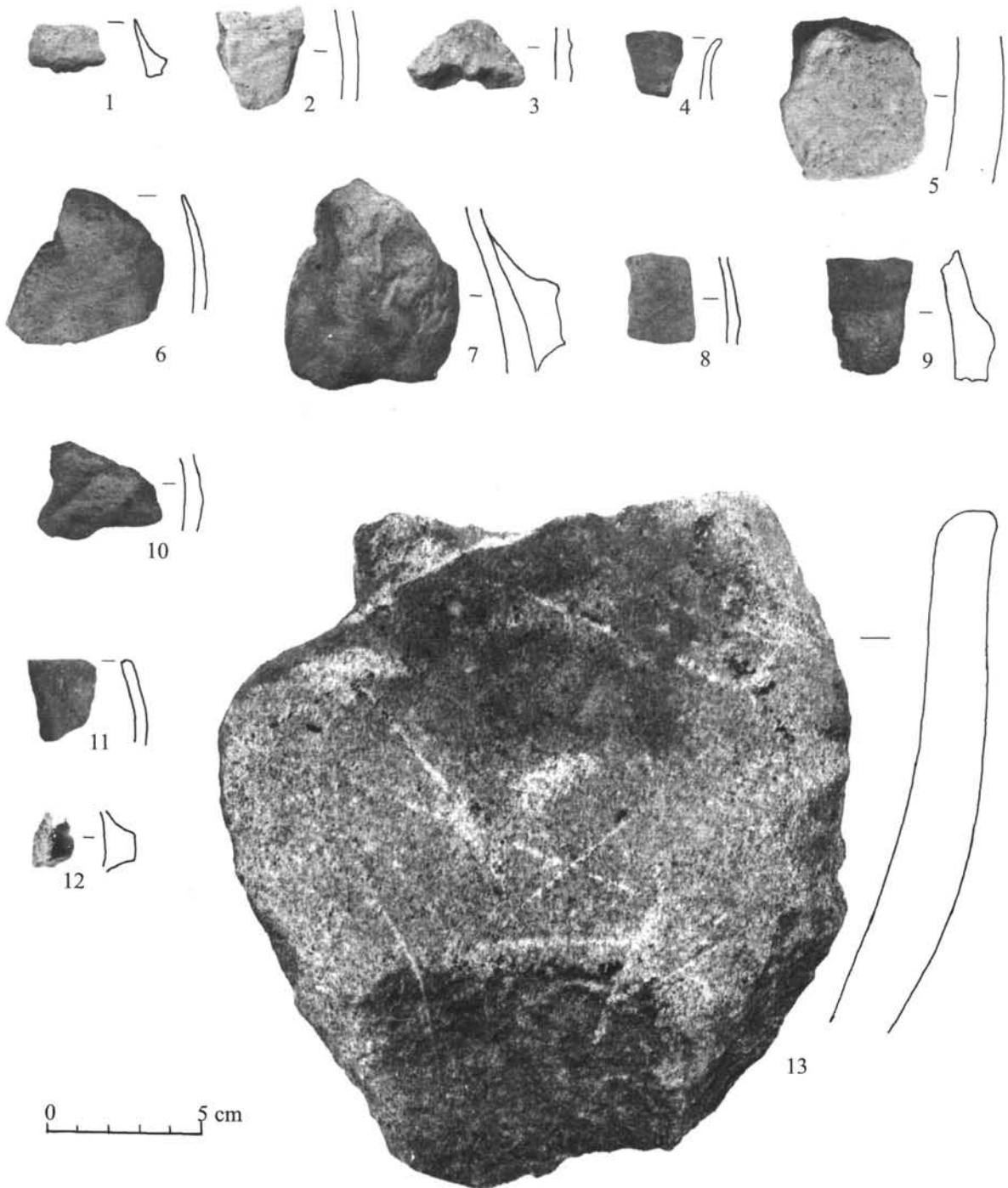
3. kép: Rézkori régészeti lelőhelyek

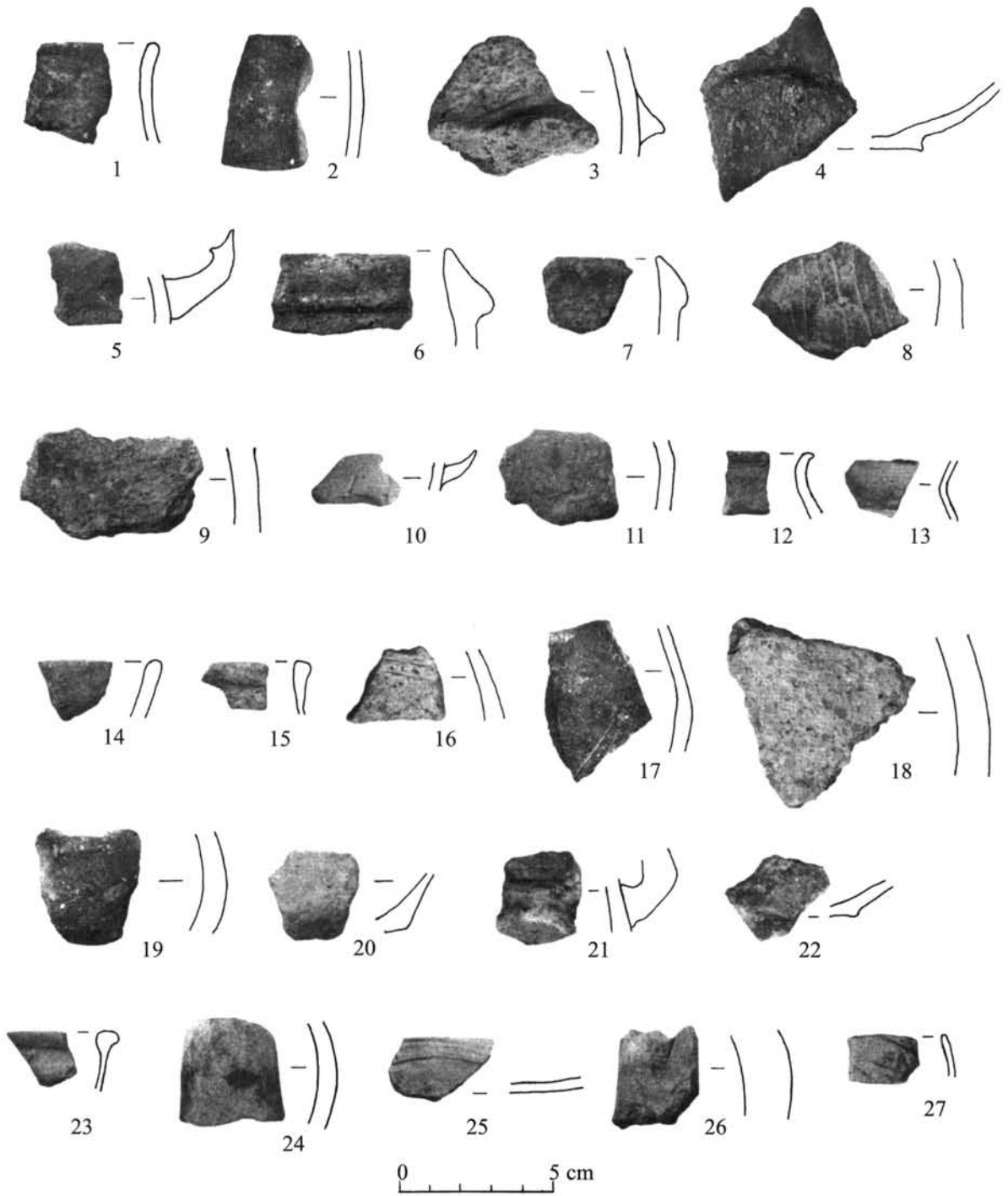
4. kép: Szentgyörgyvölgy - Pityerdomb, kerámia leletek

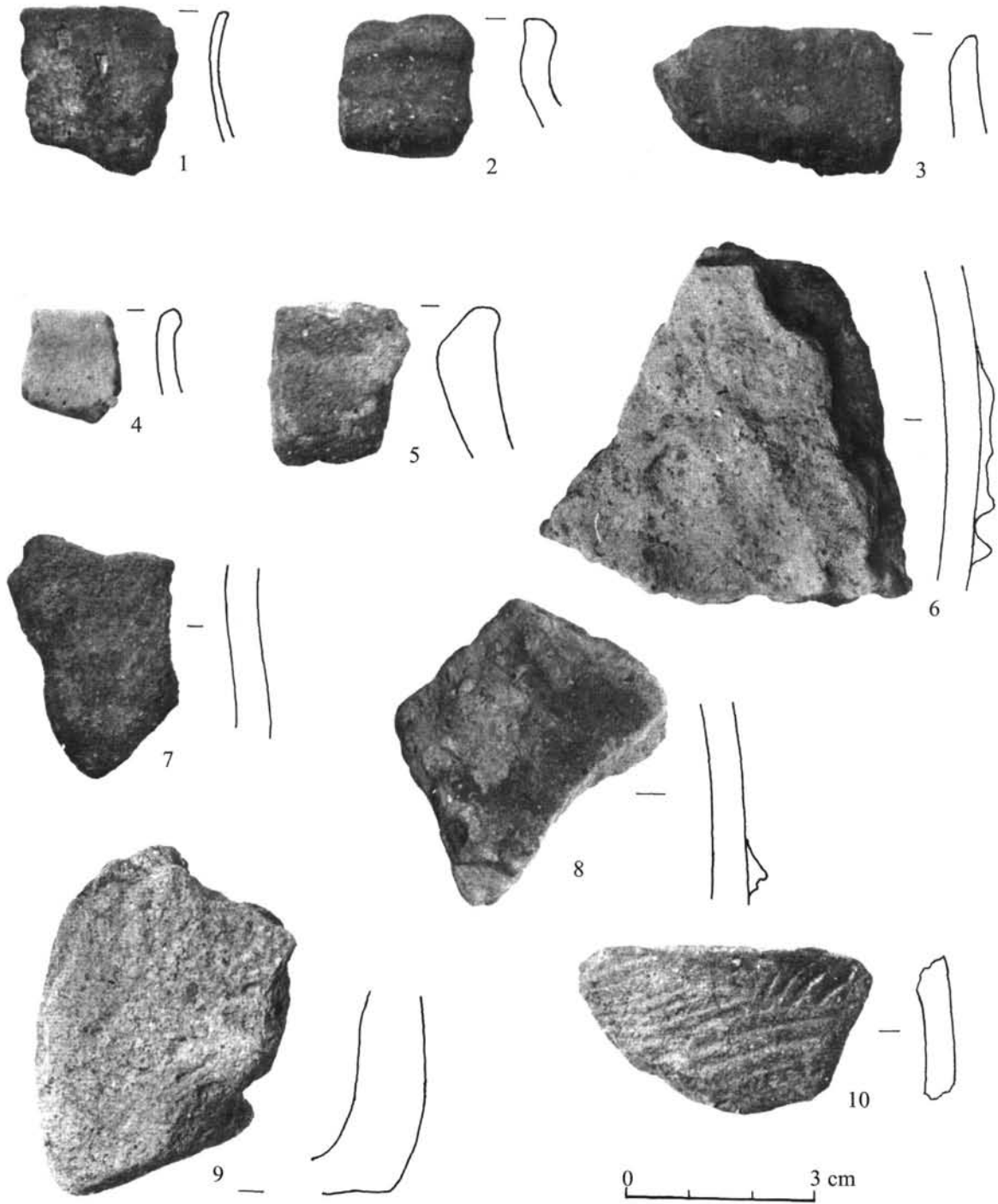
5. kép: Szentgyörgyvölgy - Pityerdomb, kerámia leletek

6. kép: Kerkabarabás, Barabási háromszög, kerámia leletek

7. kép: Zalabaksa - Zsidótemető, kerámia leletek

8. kép: Csesztreg - Sarjas kertek, kerámia leletek